

---

75 jaar bevrijding

De Belgische Liberale Partij (1944-1945): vernieuwing of systeempartij?

door Peter Laroy

In de eerste helft van september 1944 werd bijna geheel België in een korte rush bevrijd door de geallieerde troepen. De regering in ballingschap keerde op 8 september uit Londen terug. De katholieke eerste minister Hubert Pierlot stelde een regering van nationale unie samen die bestond uit vertegenwoordigers van de katholieke, liberale, socialistische en communistische partij. Het was de start van een lange zoektocht naar een stabiele naoorlogse democratie. Tussen september 1944 en juni 1950 kende België maar liefst tien opeenvolgende regeringen in diverse samenstellingen en vijf verschillende eerste ministers. De opdracht was niet min

en het bestuur van het land niet eenvoudig. België kende in deze periode enkele kernproblemen: de strijd tussen diegenen die fundamentele democratische hervormingen wensten en zij die een terugkeer wilden naar de vooroorlogse situatie, de beoordeeling/veroordeling van wie met de vijand had samengewerkt, de aanwezigheid van een sterke groep communisten in het politieke landschap, de algemene economische wederopbouw en de zogenaamde Koningskwestie. Waar de vier eerstgenoemde thema's ook in andere landen opdoken, was het laatste element eigen aan de Belgische situatie.

De houding van de Belgische koning Leopold III, die in het land was gebleven tijdens de bezettingsperiode (en de daaruit voortvloeiende moeilijke verhouding met de regering in ballingschap) zorgde tijdens de oorlog reeds voor de nodige spanning. In de naoorlogse jaren escaleerde dit tot een kwestie die het land verdeelde en pas werd opgelost met een troonsafstand van de vorst in 1951. Het was in deze context dat de Liberale Partij in België en bij uitbreiding het liberalisme als ideologie zich volledig diende heruit te vinden.

26 november 1944: een nieuwe start

De Belgische Liberale Partij (tweetalig, maar nog steeds sterk overheerst door de Frans-taligen) leed zwaar onder de oorlog. Heel wat vooraanstaande liberalen kozen voor het verzet. Een niet te onderschatten aantal (lokale) spilfiguren viel in handen van de Duitsers en overleefde de oorlog niet. De partij, van oudsher niet strak georganiseerd, miste deze sterke mensen. De laatste vooroorlogse regering Pierlot telde drie liberale ministers: Arthur Vanderpoorten, Marcel-Henri Jaspar en Albert Devèze. Enkel die laatste was nog aanwezig toen de partij in november 1944 terug vergaderde.

Op het moment van deze bijeenkomst was het Belgisch grondgebied zo goed als bevrijd maar de oorlog nog niet voorbij. De Belgische liberalen waren daarom nog voorzichtig om veel actie aan de dag te leggen in het najaar van 1944. Dit was zeker terecht: de Duitse V1- en V2-wapens teisterden het bevrijde gebied en zorgden voor onrust. Nog enkele weken na die eerste liberale bij-

eenkomst probeerden Duitse troepen een doorgang te forceren in de Ardennen in een poging om de haven van Antwerpen in handen te krijgen. Anderzijds leefde toch wel de sterke overtuiging dat de bevrijding een feit was. De vaststelling dat het Belgische politieke toneel (met name katholieken, socialisten en ook communisten) zich organiseerde en manifesteerde, dwarde de liberalen ook schoorvoetend op de planken.

Er diende vlug werk te worden gemaakt van een nieuwe sterke kopman. De bezetter had de normale partijwerking in de kiem gesmoord. De vooroorlogse partijvoorzitter Emile Coulonvaux had eieren voor zijn geld gekozen en zijn politieke activiteiten bij het begin van de oorlog op een laag pitje gezet. Ondervoorzitster Jane Brigode had de taak op zich genomen om de politieke werking draaiende te houden. Samen met enkele andere invloedrijke figuren had ze tijdens de oorlog (vanaf 1941-1942) een kleine werkgroep in het leven geroepen om na te denken over hoe het na de oorlog verder moest. Onopvallend vergaderen was niet eenvoudig. De groep was herleid van ongeveer twintig tot slechts vijf personen. Uit deze bijeenkomsten ‘*en petit comité*’ borrelden ideeën en voorstellen op die werden afgetoetst bij vertegenwoordigers van de andere partijen. Uit dit overleg groeide een basisconcept voor een naoorlogse regering van nationale unie.

In die nieuwe naoorlogse unieregering onder leiderschap van ‘Londenaar’ Pierlot zetelde voor de Liberale Partij naast Victor de Laveleye (Openbaar Onderwijs) ook Fernand

---

Demets (Landsverdediging). Hij was het die als voorzitter de eerste naoorlogse bijeenkomst van de Liberale Partij opende. Al vlug werd echter duidelijk dat het beter was om te kiezen voor een kopman die buiten de regering zat. De suggestie viel om Roger Motz als voorzitter aan te stellen. Deze liberale volksvertegenwoordiger had voor 1940 reeds zijn sporen verdiend in de Liberale Partij en verbleef tijdens de oorlog in Londen. Motz ondersteunde daar de regering Pierlot, maakte deel uit van de uitgebouwde Belgische voorlichtingsdienst en kende de mentaliteit van de Britten (intussen ook de behoevers van het bevrijde België) bijzonder goed.

De vergadering van 26 november 1944 diende om de Liberale Partij te reanimeren. Een interpellant verklaarde dat heel wat mensen zich de vraag stelden of de partij nog wel bestond. Om deze 'onzichtbaarheid' ongedaan te maken, was er onverwijld nood aan een basistekst met duidelijke visies op de naoorlogse knelpunten.

De vraagstukken rond de wederopbouw of rond koning Leopold III waren gezien de situatie toen nog niet aan de orde. De aanwezigen bogen zich vooral over de te varen koers, de naoorlogse zuivering en de omgang met de oprukkende communistische ideologie. Centraal stond de vraag of er nood was aan restauratie dan wel aan vernieuwing. Anders gesteld: verder doen zoals voorheen of toch tijd en ruimte voor vernieuwing? De Liberale Partij had zich tijdens het interbellum niet altijd van haar meest dynamische kant laten zien. Nu kregen de liberalen een kans om

hun enigszins wufte imago weg te werken. Er was nood aan meer sociaalliberalisme, met oog voor de noden van de kiezers. Inspiratie voor de nieuwe koers kon worden gehaald bij Walter Lippman, die met zijn werk *The Good Society* (1937) een debat over liberalisme had geopend. Dit was ook het geval bij de Belgische liberalen, al zouden zij hem pas in de jaren 1950 herontdekken door participatie in bijeenkomsten van de Mont Pelerin Society. Meteen na de oorlog vonden zij vooral inspiratie bij William Beveridge en diens rapporten *Social Insurance and Allied Services* (1942) en *Full Employment in a Free Society* (1944). Het liberalisme in België was overigens vaak zelf de wegvoorbereider geweest van nieuwe ideeën. Ook de liberale politicus Walthère Frère-Orban, een belangrijke 19e-eeuwse hervormer, diende daarom als voorbeeld.

De roep om een hervorming van het politieke systeem klonk bijzonder hard. De Belgische politici maakten er voor de oorlogsjaren een potje van. Antisysteempartijen (Rex aan Franstalige kant en VNV aan Vlaamse zijde) ondergroeven de democratie. De burger kreeg er zijn buik vol van en zag weinig heil in belangen en organisaties die achter de schermen het spel bepaalden. Dit gegeven mocht niet veronachtzaamd worden, zo klonk het. Politici uit andere partijen hadden meteen na de oorlog initiatieven genomen om partijen en ideologische invalshoeken een nieuwe invulling te geven. De liberalen beseften dat het vrijheidsdenken door velen kon worden geclaimd en waren op hun hoede om zichzelf niet overbodig te maken.

Vrijheidsmonument in Arlon | Foto: Dimitrina Lavchieva

Het tweede belangrijke thema was de zogenaamde zuivering. Reeds op 14 september 1944 had voorzitter Demets een brief gestuurd naar de lokale afdelingen (traditioneel de kern van de minder centralistisch georganiseerde Belgische liberalen). Hij vroeg om comités op te richten die konden nagaan welke leden en politieke figuren zich hadden bezondigd aan samenwerking met de bezetter. Door de liberale banden met het verzet was de vraag naar een grondige aanpak ter zake niet onverwacht. Het volledige bilan kon nog niet worden opgemaakt maar toch was zeker dat de tol aan slachtoffers hoog was. Het versterkte de verontwaardiging en zelfs de haat tegenover zij die met de Duitse bezetter hadden geheuld.

Tot hun grote spijt stelden de liberalen echter vast dat hun rol in het verzet in ver-

drukking kwam. Het waren vooral communistische groeperingen die zich hard op de borst klopten en zich hiermee bijzonder populair maakten, ook op politiek vlak. Ze konden op een steeds grotere sympathie rekenen bij de bevolking. Uiteraard botste de communistische ideologie met het vrijheidsideaal en de visie op (vrij) ondernemen die de liberale ideologie zo koesterde. In de debatten van 26 november 1944 stelde een spreker niet geheel onverwacht dat de communistische partij niet beschouwd moest worden als een democratische partij.

Mede door dit soort ideeën hing over de vergadering het gevoel van een zekere ontevredenheid over het beleid dat de regering voerde, maar de kopstukken van de Liberale Partij waren echte *realpolitikers*. Ze beseften dat er in die moeilijke tijden weinig anders op

---

zat dan te handelen zoals zij deden. Wars van alle compromissen was het nodig dat na de moeilijke oorlogsjaren (en wat België betreft op politiek-bestuurlijk vlak ook de jaren voor de oorlog) de Liberale Partij een duidelijke visie en heldere uitgangspunten formuleerde.

De communicatie na de bijeenkomst was erop gericht om mee te delen dat de Liberale Partij helemaal niet op sterven na dood was en zelfs een krachtig programma had. Er ging aandacht naar de naweeën van de oorlog (onder andere bestraffing van verraders, inbeslagname van illegale goederen, de strijd tegen speculatie en de zwarte markt, etc.). Er kwamen maatregelen op sociaal gebied naar voren (verzekering tegen ziekte, invaliditeit en ongevallen, ouderdom, overlijden en werkloosheid, uitbreiding betaalde vakantie, etc.) met als opvallend aandachtspunt deelname van arbeiders aan het bestuur van de onderneming en winstdeling. Het steeds door de Belgische liberalen gekoesterde idee van (volks)ontwikkeling werd terug opgenomen (verplicht onderwijs tot 16 jaar, aandacht voor burgerschapszin en lichamelijke ontwikkeling, met ook voorbereiding op de militaire dienstplicht). Op vlak van onderwijs verdedigde de Liberale Partij het officieel (niet-confessioneel) onderwijs. Op economisch gebied zagen de Belgische liberalen de mogelijkheid tot meer staatsinterventie dan voorheen maar verdedigden zij traditioneel het privéinitiatief in handel, nijverheid en landbouw. Een veto werd uitgesproken tegen de verplichte beroepsorganisatie, waarmee de partij zich afzette tegen het corporatisme uit de oorlogsjaren. Op

financieel vlak pleitten de liberalen voor muntstabilisering en vereenvoudiging van de fiscale wetgeving en belastingen. Kapitaal diende om te investeren in het land of de kolonie. De Belgische liberalen pleitten voor algemeen stemrecht vanaf 21 jaar, zonder onderscheid van geslacht voor verkiezingen op alle niveaus (dus ook het algemeen vrouwenkiesrecht dat België nog niet kende).

Enkele kleinere ingrepen (onder meer het oprichten van een Raad van State) werden bepleit voor de verbetering van het parlementaire regime. Voor de kolonie, Congo, zag het nieuwe programma de verdere uitbouw van het officieel onderwijs als belangrijk evenals waar mogelijk meer participatie in het bestuur. Een heikel punt tot slot vormde de situatie van het leger. Er werd gepleit voor een beroepsleger en invoering van de dienstplicht in oorlogstijd. Op internationaal vlak vonden de Belgische liberalen dat er diende meegewerkt te worden aan de internationale initiatieven ter bevordering van vrede en veiligheid. Ook het afsluiten van economische verdragen en afschaffen van de tolgrenzen waren belangrijk (besprekingen met Nederland en Luxemburg hieromtrent werden als voorbeeld gesteld).

De congressen van 1945

De Belgische liberalen tekenden de krijtlijnen verder uit na de capitulatie van Duitsland op 8 mei 1945. Op zaterdag 23 juni 1945 kwam de partij bijeen op een congres in Brussel. In een openingstoespraak diepte voorzitter Motz de eerder genoemde principes verder uit. Hij bepleitte vooral politieke en econo-

---

mische vrijheid, rechtvaardigheid en sociale solidariteit. Rond de thema's onderwijs, kolonie en wederopbouw werden teksten voorgelegd en besproken. De hoofdmoot van deze congresdag was het economische luik. "Het economisch liberalisme onzer eeuw wordt in een geordende Economie vertolkt door een minimum van de staatstusschenkomst met het oog op een maximum-rendearing en sociale zekerheid (full employment). (...) Wij willen, kortom, alles goed in handen houden wat tot het openbaar domein behoort, en loslaten wat privaatgebied is. Men moet meegaan met zijn tijd," aldus het congresverslag.

Beveridge (die tijdens de oorlog in opdracht van de overheid had gewerkt maar meteen na de oorlog voor de Britse Liberale Partij werd verkozen) was andermaal richtinggevend op vlak van sociale ideeën. De Belgische liberalen hadden hun steun verleend aan het zogenaamde *Sociaal Pact*. Dit was eind 1944 in consensus afgesloten tussen de Belgische sociale partners (werkgevers en vakbonden). Het legde de basis voor het naoorlogse sociaal overleg en de naoorlogse sociale zekerheid. Het congres keurde nu ook een Sociaal Handvest der Liberale Partij goed. Toenadering tussen de sociale klassen en het verhogen van de welstand van de arbeiders stonden centraal. Deze sociaalliberale visie was vrij vernieuwend voor de Belgische liberalen, die voor de oorlog vooral hadden geijverd voor de belangen van de (betere) middenklasse. De inspiratie uit Groot-Brittannië versterkte deze visie, maar ook was er de druk van de linkse partijen (socialisten en communisten) in het Belgische bestel.

Op een tweede congres in de herfst (24 en 25 november 1945) kwamen andere thema's aan bod. Een aandachtspunt betrof de situatie van de middenstand en de landbouw, net die sectoren waar de liberalen steeds hun kiespubliek hadden geoogst. Voor deze beroepsgroepen was er nood aan financiële en economische hervormingen en diende belastingverhoging te worden vermeden. Voorzitter Motz stelde vast dat de wereld grondig was veranderd, onder andere door de atoombom (in augustus 1945 voor het eerst als wapen gebruikt) en de opkomst van de grootmachten. De Belgische liberalen pleitten daarom voor internationale samenwerking (in eerste instantie met de buurlanden) en spraken expliciet hun steun uit aan het Handvest van de Verenigde Naties.

Over defensie, en met name over de uitbouw van het naoorlogse leger, was het moeilijk om een consensus te bereiken. Aan de basis van de discussie lagen vragen vanwege liberale jongeren over onder andere de invulling van de dienstplicht en de houding van het officierenkorps voor, tijdens en na de oorlog. De woordenwisseling was des te pijnlijker omdat de liberaal Léon Mundeleer de zittende minister van Landsverdediging was en zo met de rug tegen de muur kwam te staan. Het voorval gaf wel aan dat de Liberale Partij ook na de oorlog het debat en de vrijheid van spreken bijzonder hoog in het vaandel droeg.

Tot slot kwam nog kort de staatsstructuur aan bod. De Liberale Partij had zich doorheen zijn geschiedenis steeds een sterke voorstander getoond van een unitaire staat.

De Franstalige dominantie binnen de partij was duidelijk. Na de oorlog waren belangrijke pleitfiguren van het Vlaamse liberalisme verdwenen. Dat het thema aan bod kwam, was merkwaardig genoeg te wijten aan het zogenaamde Waals Nationaal Congres (20 en 21 oktober 1945). In Luik kwamen toen ongeveer 1500 mensen samen en vroegen er om meer autonomie voor het Franstalige landsdeel. De liberalen verwezen deze discussie door naar de toekomst. Dit bleek terecht: de communautaire kwestie kwam slechts later terug op de Belgische politieke agenda.

Van idee naar praktijk: een moeilijke weg

In tegenstelling tot wat sommige historici wel eens denken ging de Belgische Liberale Partij wel degelijk met een onderbouwd programma en met hoop op loon naar (regerings)werk naar de eerste naoorlogse wetgevende verkiezingen (17 februari 1946). Maar het resultaat viel op zijn zachtst gezegd heel erg tegen. Slechts 9,6 procent van de kiezers koos voor de Liberale Partij (in 1939 was dit nog 17 procent). Voorzitter Motz had het in een nabeschouwing over de zwaarste nederlaag die in een halve eeuw werd geboekt.

Verkiezingsaffiche van de Belgische Liberale Partij, 1946 | Bron: Liberas, Liberaal Archief

---

De Liberale Partij had een boodschap maar slaagde er niet in daarmee een plaatsje te veroveren. De structurele verzwakking van het partijkader, de gebrekkige partijorganisatie en het samenstellen van weinig stevige kandidatenlijsten lagen mee aan de basis. De Liberale Partij ontsnapte niet uit het carcan van consensuspartij. In de jaren 1930 en 1940 was zij telkens weer de ideale partner om een moeilijke regeringsvorming sluitend te maken. Het ideologische profiel van de liberalen was afgevlind. De initiatieven en de ideeën die de Liberale Partij bood, werden door de extremen duidelijker verwoord. In een onzekere naoorlogse periode koos de burger voor duidelijkheid: links (socialisten of communisten) of rechts (katholieke partij, die zich scherper profileerde in de Koningskwestie). Op beide vleugels verloor de Liberale Partij in 1946 stemmen. De druiven smaakten bijzonder zuur. Was het niet net de liberale ideologie die de vrijheidsstrijd tegen het nazisme had geïnspireerd? Waren het niet net de liberale figuren die dit met hun engagement in het verzet in de praktijk hadden gebracht?

Enkele maanden na het pijnlijke verkiezingsresultaat, op 14 juni 1946, vond in Brussel de viering plaats van het 100-jarig bestaan van de liberale partij in België. De Belgische liberalen trokken er volop de internationale kaart. Vertegenwoordigers uit Denemarken, Spanje, Frankrijk, Italië, Zwitserland, Zweden, Groot-Brittannië en Nederland (met name C.H. Telders en H.A. Korthals) stelden er de zogenaamde *Declaratie van Brussel* op. Daarin verklaarden zij zich voorstander van de geestelijke vrijheid, verwierpen elk reacti-

onair en totalitair bewind, kozen voor voorzichtige staatsinmenging in de economie en bij uitbreiding een sociaalliberale benadering, ijverden voor een internationale organisatie en verwachtten veel van individuele ontwikkeling. Hierop verder bouwend kwam in 1947 het *Manifest van Oxford* tot stand.

De Belgische liberalen putten uit hun eeuweest de nodige kracht om hun naoorlogse ideologische visie verder uit te bouwen. Toch bleef het net zoals in het verleden moeilijk om uitgesproken keuzes te maken. Bij de afhandeling van de Koningskwestie (waar de latere liberale voorman uit Luik Jean Rey zich als *coming man* voor het eerst stevig in de debatten mengde) slaagde de Liberale Partij er zelfs niet in om tot een eenduidig advies te komen. Bij de nationale verkiezingen van 26 juni 1949 maakte de Liberale Partij het verlies van drie jaar voordien ten dele goed (15,2 procent) en werd ze opnieuw de derde partij van het land. In een situatie waar afwisselend christendemocraten en socialisten de grootste partij waren, bleek haar aanpassingsvermogen een sterke troef. Liberalen werden betrokken in heel wat regeringen, wat doortastende ideologische vernieuwing misschien wel verder afremde. Die kwam er pas na de zogenaamde Tweede Schoolstrijd in de jaren 1950 (polarisering tussen voorstanders confessioneel en niet-confessioneel onderwijs) en bij het begin van de economische expansie (*Golden Sixties*).

Peter Laroy is directeur van Liberas. Centrum voor de geschiedenis van het vrije denken en handelen (Gent, België).

Literatuurlijst

- *Ambtelijke Mededelingen van de Liberale Partij, 1945-1951*, nrs. 1-15.
- Burgelman, J.C., Stouthuysen, P., Witte, E., *Tussen restauratie en vernieuwing. Aspecten van de naoorlogse Belgische politiek (1944-1950)*, Brussel, 1990.
- Close, C., Van Haute, E. (ed.), *Liberal Parties in Europe*, Londen/New York, 2019.
- Conway, M., *The Sorrows of Belgium. Liberation and Political Reconstruction, 1944-1947*, Oxford, 2012.
- Delwit, P., *Du parti libéral au MR. 170 ans du libéralisme en Belgique*, Brussel, 2017.
- Delwit, P., *La vie politique en Belgique de 1830 à nos jours*, Brussel, 2009.
- Deneckere, G., De Wever, B., De Paepe, T., *Een geschiedenis van België*, Gent, 2020.
- Dumoulin, M., Gerard, E., Van Den Wijngaert, M., Dujardin, V., *Nieuwe geschiedenis van België. II. 1905-1950*, Tielt, 2006.
- Evenepoel, P., *Biografie van Roger Motz. Deel I: Raster* (Onuitgegeven scriptie Politieke Wetenschappen Rijksuniversiteit Gent), Gent, 1986.
- Hasquin, H., Verhulst, A., *Het liberalisme in België. Tweehonderd jaar geschiedenis*, Brussel, 1989.
- Huyse, L., Hoflack, K. (ed.), *De democratie heruitgevonden. Oud en nieuw in politiek België 1944-1950*, Leuven, 1995.
- Kurgan-van Hentenryk, G., 'Jean Rey', in: *Nouvelle Biographie Nationale*, Brussel, 2014, vol. 12, pp. 260-265.
- Low, E., 'William Beveridge (Lord Beveridge), 1879-1963', *Liberal History*, URL: <https://liberalhistory.org.uk/history/beveridge-william-lord-beveridge/>, geraadpleegd: 5 april 2020.
- Luyten, D., Vanthemsche, G. (ed.), *Het Sociaal Pact van 1944. Oorsprong, betekenis en gevolgen*, Brussel, 1995.
- Motz, R. *Belgium Unvanquished*, Londen, 1942.
- Motz, R. *Engeland en België*, Londen, 1944.
- Motz, R., *Vergadering van het Bestendig Comité op 4 maart 1945. Uiteenzetting van de heer Roger Motz*, Brussel, 1945.
- Stouthuysen, P., *Vrijheid voorop. Een kennis-making met het liberalisme*, Gent, 2016.
- Tordoir, J., Roger Motz (1904-1964). *Une figure du libéralisme belge et européen*, Brussel, 2004.

Archief

Liberas, Archief van de Liberale Partij en PVV/PLP (archief nr. 15).

